

مسئولیت مدنی سازمان محیط زیست در قبال حقوق زیست محیطی شهروندان

مژگان مقدسی

کارشناس ارشد حقوق خصوصی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسئولیت مدنی سازمان محیط زیست

در قبال حقوق زیست محیطی شهروندان

تالیف:

مژگان مقدسی

کارشناس ارشد حقوق خصوصی

انتشارات موجک

سرشناسه: مژگان، مقدسی، ۱۳۴۵-

عنوان و نام پدیدآور: مسئولیت مدنی سازمان محیط زیست در قبال حقوق زیست محیطی شهروندان/ تالیف مژگان مقدسی.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات موجهک، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۱۳۵ ص.

شابک: ۷-۳۴۸-۹۹۴-۶۰۰-۹۷۸، ۵۳۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۳۱] - ۱۳۵.

موضوع: حقوق محیط زیست -- ایران

موضوع: Environmental law -- Iran

موضوع: حفاظت محیط زیست -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

موضوع: Environmental protection -- Religious aspects -- Islam

رده بندی کنگره: ۳۱۲۷ KMH

رده بندی دیویی: ۳۴۴/۵۵۰۴۶

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۲۵۹۵۲

انتشارات موجهک

واتساپ: ۰۹۳۶۳۰۳۱۲۵۸

کانال: telegram.me/mojak1

تلفن مرکز پخش: ۰۲۶۳۲۷۰۵۳۱۸ - ۰۲۶۳۲۷۲۱۸۱۹ - ۰۲۱۶۶۱۲۷۵۹۳ - ۰۲۱۶۶۴۲۹۷۳۳

ایمیل: mojakpublication@yahoo.com

سایت: www.mojak.ir

عنوان: مسئولیت مدنی سازمان محیط زیست در قبال حقوق زیست محیطی شهروندان

تالیف: مژگان مقدسی

مشخصات ظاهری: ۱۳۵ صفحه، قطع وزیری

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۰، تیراژ: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۵۳۰۰۰۰ ریال، شابک: ۷-۳۴۸-۹۹۴-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات موجهک محفوظ است. هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ و تکثیر این اثر را به هر شکل و صورت اعم از فتوکپی، چاپ کتاب و ... را ندارد. متخلفین به موجب بند ۵ ماده قانون حمایت از ناشرین تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

تقدیم به

روح پاک پدرم

که عالمانه به من آموخت تا چگونه

در عرصه زندگی ایستادگی را تجربه کنم

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیش گفتار..... ۱

فصل اول: کلیات ۵

۱-۱ تشریح موضوع کتاب ۵

۲-۱ اهمیت موضوع ۱۰

۳-۱ پیشینه موضوع ۱۲

۴-۱ اهداف ۱۳

۵-۱ روش گردآوری اطلاعات ۱۴

۶-۱ تعریف محیط زیست ۱۵

۷-۱ سازمان محیط زیست ۱۶

۸-۱ تعریف مسئولیت مدنی ۲۱

۹-۱ تعریف خسارات زیست محیطی ۲۳

فصل دوم: مروری بر تحقیقات انجام شده..... ۲۹

۱-۲ «مسئولیت مدنی ناشی از تخریب محیط زیست در فقه و حقوق ایران» ۲۹

۲-۲ «مسئولیت مدنی ناشی از خسارات زیست محیطی، مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و اتحادیه

اروپا»..... ۲۹

- ۳-۲ «جبران خسارت زیست محیطی ایران و چین: (با توجه به عضویت در پروتکل های بین المللی)»
 ۳۰.....
- ۴-۲ «بررسی فقهی و حقوقی آلودگی محیط زیست و هوا»..... ۳۱
- ۵-۲ «بررسی فقهی و حقوقی آلودگی محیط زیست و هوا»..... ۳۱
- ۶-۲ «حفاظت محیط زیست از دیدگاه اخلاقی، فقهی و حقوقی»..... ۳۲
- ۷-۲ «بررسی ابعاد حقوقی حق بر سلامت به عنوان یکی از حقوق بشر»..... ۳۲
- ۸-۲ «حقوق محیط زیست در پرتو اسناد بین المللی حقوق بشر»..... ۳۳
- ۹-۲ «بررسی قواعد و راهکارهای حقوق بشری در حفاظت از محیط زیست»..... ۳۴
- ۱۰-۲ «مطالعه راهکارهای حقوقی حفاظت از محیط زیست ایران»..... ۳۵
- ۱۱-۲ «مسئولیت مدنی ناشی از خسارات زیست محیطی»..... ۳۶
- ۱۲-۲ «اسلام و محیط زیست»..... ۳۸
- ۱۳-۲ «جبران خسارات زیست محیطی بر اساس طرح ۲۰۰۶»..... ۳۹
- ۱۴-۲ «مسئولیت مدنی تخریب کنندگان محیط زیست»..... ۳۹
- ۱۵-۲ «مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی های زیست محیطی در انفال»..... ۴۰
- ۱۶-۲ «همگرایی حقوق محیط زیست و حقوق بشر؛ با نگاهی به فقه اسلامی»..... ۴۱

فصل سوم: محیط زیست ۴۳

- ۱-۳ انواع محیط ۴۳
- ۲-۳ عوامل غیر زنده ۴۳
- ۳-۳ عوامل زنده ۴۴
- ۴-۳ محیط مصنوعی (ساخت انسان) ۴۵
- ۵-۳ تأثیرات انسان بر آلودگی محیط زیست ۴۶
- ۱-۵-۳ تأثیر بر آلودگی خاک ۴۶
- ۲-۵-۳ تأثیر بر آلودگی آب ۴۷
- ۳-۵-۳ تأثیر بر آلودگی هوا ۴۸

۶-۳ مفهوم حقوقی آلودگی محیط زیست در اسناد حقوقی بین‌المللی ۴۹

فصل چهارم: حقوق محیط زیست ۵۳

۱-۴ تعریف حقوق محیط زیست ۵۳

۲-۴ قلمرو حقوق محیط زیست ۵۴

۳-۴ اصول حقوق محیط زیست ۵۵

۴-۴ حقوق محیط زیست در ایران ۵۶

۵-۴ شرایط تحقق مسئولیت مدنی ۵۷

۱-۵-۴ ضرر و زیان ۵۷

۲-۵-۴ تقصیر ۵۸

۳-۵-۴ رابطه سببیت ۵۹

۶-۴ مبانی مسئولیت مدنی در اسلام ۶۰

۷-۴ نظریه‌های مسئولیت مدنی در حقوق ۶۰

فصل پنجم: مبانی فقهی مسئولیت مدنی زیست‌محیطی ۶۳

۱-۵ محیط زیست در فقه ۶۳

۲-۵ مبانی فقهی مسئولیت سازمان محیط زیست ۶۵

۱-۲-۵ قاعده «حرمت افساد در زمین» ۶۶

۲-۲-۵ قاعده «وجوب حفظ توازن در طبیعت» ۶۷

۳-۲-۵ قاعده لاضرر ۶۷

۴-۲-۵ قاعده عدالت ۶۸

۵-۲-۵ قاعده «من له الغنم» ۶۹

۳-۵ بررسی مسئولیت مدنی دولت اسلامی در برابر خسارات زیست‌محیطی ۷۲

۴-۵ اصول حاکم بر مسئولیت مدنی خسارات زیست‌محیطی ۷۸

۱-۴-۵ اصل اول: جلوگیری از ایجاد خسارت ۷۸

- ۷۸-۴-۲ اصل دوم: غیر قابل ارزیابی بودن خسارت‌های زیست محیطی.....
- ۷۹-۴-۳ اصل سوم: مطالبه خسارت فرع بر خسارت.....
- ۷۹-۴-۴ اصل چهارم: اصل پرداخت آلوده کننده.....
- ۷۹-۵-۵ ماهیت مسئولیت مدنی زیست محیطی.....

فصل ششم: مبانی حقوقی مسئولیت مدنی زیست محیطی..... ۸۱

- ۸۱-۶-۱ چرایی مسئولیت مدنی زیست محیطی برای سازمان حفاظت محیط زیست.....
- ۸۳-۶-۲ هوای ناسالم کلان‌شهرها و خسارت به شهروندان.....
- ۸۴-۶-۳ مصادیق خسارت در مسئولیت مدنی زیست محیطی.....
- ۸۶-۶-۴ روش ارزیابی خسارات زیست محیطی.....
- ۸۷-۶-۵ لزوم رابطه سببیت در خسارات زیست محیطی.....
- ۸۸-۶-۶ مسئول پیشگیری و جبران خسارت زیست محیطی.....
- ۸۹-۶-۷ عوامل رافع مسئولیت زیست محیطی.....
- ۸۹-۶-۱-۷ عوامل توجیه کننده اجباری.....
- ۹۰-۶-۲-۷ عوامل توجیه کننده اختیاری.....
- ۹۰-۶-۸ لزوم ایجاد دادگاه‌های تخصصی زیست محیطی.....
- ۹۱-۶-۹-۹ مهمترین معاهدات بین‌المللی درباره محیط زیست.....
- ۹۱-۶-۹-۱ کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن.....
- ۹۱-۶-۹-۲ پروتکل مونترال.....

فصل هفتم: رویه قضایی و آیین دادرسی رسیدگی به دعاوی مسئولیت مدنی

زیست محیطی در ایران..... ۹۳

- ۹۳-۷-۱ منابع قانونی مسئولیت ناشی از اقدام علیه محیط زیست در حقوق ایران.....
- ۹۴-۷-۱-۱ از جهت قابلیت استناد قانون مسئولیت مدنی.....
- ۹۵-۷-۱-۲ از جهت کارکرد و هدف.....

- ۳-۱-۷ مبنای حقوقی ۹۶
- ۲-۷ آئین دادرسی دعاوی راجع به مسئولیت زیست محیطی ۹۹
- ۱-۲-۷ توزیع مسئولیت ۹۹
- ۲-۲-۷ خسارت‌های قابل جبران ۱۰۰
- ۳-۲-۷ دادگاه صالح ۱۰۱
- ۴-۲-۷ مرور زمان ۱۰۲
- ۵-۲-۷ حق اقامه دعوی ۱۰۴
- ۳-۷ نمونه آرای قضایی ۱۰۵
- ۱-۳-۷ رأی پرونده کارخانه پنبه پاک کنی کردکوی ۱۰۵
- ۲-۳-۷ رأی الزام سازمان محیط زیست به صدور گواهی پروانه اشتغال ۱۰۶
- ۳-۳-۷ رأی دادگاه برای دعاوی سازمان محیط زیست آمل ۱۰۷
- ۴-۳-۷ رأی دادگاه درباره اداره محیط زیست ورامین ۱۰۹
- ۵-۳-۷ اقامه دعوی یک شهروند علیه سازمان محیط زیست در رابطه با حمله خوک‌های وحشی ۱۰۹
- ۶-۳-۷ رأی دادگاه شهرستان ملکشاهی ۱۱۰

فصل هشتم: جمع‌بندی ۱۱۱

- ۱-۸ نتیجه‌گیری ۱۱۱
- ۲-۸ پیشنهادها ۱۲۱

ضمائم ۱۲۳

- ضمیمه ۱ ۱۲۳
- ضمیمه ۲ ۱۲۷

منابع ۱۳۱

۱۳۱ منابع فارسی

۱۳۵ منابع عربی

۱۳۵ منابع انگلیسی

پیش‌گفتار

امروزه اغلب کشورهای جهان به دلیل اهمیت روزافزون مسایل زیست‌محیطی، سازمان مشخصی را مسوول رسیدگی به امر حفاظت محیط زیست قرار داده‌اند. در ایران این وظیفه بر عهده سازمان محیط زیست گذاشته شده است. با وجود تلاش‌های عدیده این سازمان، هم‌چنان مشکلات زیست محیطی کشور روند فزاینده‌ای دارد و در برخی موارد مانند آب و هوا خسارت‌های جبران‌ناپذیری به محیط زیست ایران و به حقوق شهروندان ایرانی وارد شده است. خشک شدن تالاب‌ها و دریاچه‌های فلات سرزمینی ایران، موجب تضييع حقوق بخش بزرگی از شهروندان ایرانی شده است، آلودگی‌های ناشی از دود خودروها و صنایع، باعث بیماری‌های گوناگون برای بسیاری از افراد شده است. بنابراین سازمان محیط زیست، به عنوان متولی این امر، در قبال این خسارات نسبت به حقوق شهروندان مسئولیت دارد. از طرفی قوانین موضوعه درباره محیط زیست، از ابهامات و نواقصی برخوردارند که به بررسی آن در این کتاب پرداخته‌ایم. و همچنین ساختار کنونی سازمان محیط زیست، از کاربرد ناکارآمدی برخوردار است.

در این کتاب کاستی‌های مشهود درباره موضوع کتاب به سه دسته تقسیم گردیده است:

۱- خلاءهای قانونی مربوط به جایگاه و وظایف سازمان، خلاءهای قانونی در خصوص روابط میان سازمانی این سازمان و دیگر سازمان‌های مرتبط با محیط زیست و سرانجام مشکلات برون سازمانی.

۲- عدم وجود برنامه‌های جامع توسعه پایدار کشور.

۳- قصور مجلس در مسایل زیست‌محیطی، اعم از عدم نظارت مجلس بر مسایل زیست محیطی زمینه ساز عدم مدیریت جامع، یکپارچه و کارآمد محیط زیست کشور شده است. از طرفی، نقص قوانین و مقررات یا کوتاهی و مسامحه در اجراء و عدم فرهنگ‌سازی آحاد شهروندی، در حفظ محیط زیست، مزید بر علت شده است. راه حل لازم در این زمینه اتخاذ رویکرد مدیریت جامع و یکپارچه محیط زیست از طریق اصلاح قوانین محیط زیست و تلفیق آن در بطن یک مجموعه و نیز

ادغام نهادهای موازی محیط زیستی در قالب یک وزارتخانه قوی است، تا از حقوق زیست محیطی شهروندان ایران دفاع کند.

انگیزه و هدفی که مولف را به انتخاب این موضوع و تالیف کتاب پیش‌رو ترغیب کرده است، بحران‌های زیست محیطی در شهرهای بزرگ و صنعتی کشور است. آسیب‌هایی که از این حیث متوجه جامعه است. می‌دانیم که، زیست بوم کره زمین در مقابل انسان‌هایی که از آن بهره‌مند می‌شوند حق موجودیت و جلوگیری از تخریب را دارد.

در مقابل حق استفاده از محیط زیست سالم و پایدار یکی از حقوق بنیادین افراد است که در دو سده اخیر با رشد فناوری و صنعتی‌تر شدن جوامع که نتیجه آن افزایش جمعیت و تولید بیشتر است روز به روز اهمیت پررنگ‌تری به دست می‌آورد و از آنجایی که پیشرفت‌های رو به اوج جامعه بشری حقوق شهروندان امروز و زنجیره نسل‌های فردا و همچنین زیست بوم پایا را در معرض تضییق و تهدید قرار داده است. نیاز به تبیین نظام مسئولیتی کارآمد است. چرا که به نظر می‌رسد نظام مسئولیت مدنی سنتی نمی‌تواند پاسخی جامع و دیدی همه جانبه به این مسئله حیات‌ی جامعه امروز داشته باشد.

برای گام نهادن در اجرای تحقیق و چگونگی انجام آن، تلاش زیاد محقق برای تطبیق مسئولیت مدنی بر سازمان محیط زیست در رابطه با خسارات زیست محیطی می‌باشد. در تبیین نظام مسئولیتی محیط زیست پیش از هر چیز باید معنای واژه‌ی «محیط زیست» و سپس «خسارت» وارد به آن را به درستی درک کرد. البته در بخش نخست به تفصیل این مفاهیم و واژگان کلیدی، مورد بررسی قرار خواهند گرفت، ولی در این مقدمه، اشاره‌ای کوتاه بدانها می‌کنیم.

در تعریف محیط زیست دو معنای عمده ذکر شده است، تعریف نخست در برگیرنده‌ی زیست کره طبیعی و بکر زمین و همچنین پوشش زیستی جانوران و گیاهان است فارغ از اینکه این طبیعت در ارتباط با جامعه‌ی انسانی و تاثیرات آن قرار گرفته است یا خیر و معنای دوم در برگیرنده‌ی محیط زندگی انسان، با متعلقاتی از جمله علم شهرسازی و معماری بر آمده از عقاید افراد و در نتیجه جامعه شناسی و رفتار شناسی انسان‌ها است که در واقع محیط زیست ساخته‌ی دست بشر است و منظور از خسارت زیست محیطی هرگونه تخریب مستقیم یا غیر مستقیم قابل اندازه‌گیری بر محیط زیست است که شامل خسارت‌های شدید بر سلامتی انسان‌ها، گونه‌های طبیعی و محیط پیرامونی است در

این تعریف از خسارت علاوه بر انسان‌ها، گونه‌های طبیعی و محیط پیرامونی انسان نیز ذی حق شناخته شده و هرگونه تاثیر منفی بر آنها در شمار زیان آمده است به عبارتی دیگر می‌توان گفت ضرر چیزی نیست جز «اثر یا پیامد ذاتا ناسودمند» بر محیط پیرامونی جاندار و بی‌جان. (موسوی. ۱۳۹۳: ۲۲)

اما نباید فراموش کرد، علی‌رغم رابطه‌ی شدید جنبه‌های گوناگون زیست بوم در هر دو معنا و با وجود اینکه هدف از تبیین مسئولیت از بین بردن مرزهای مه‌آلود موجود بین حق و تکلیف است؛ در مسئولیت مبتنی بر نظام سنتی بیشتر جنبه‌ی خصوصی آن مورد نظر بوده است، به این معنا که زیست بوم در ارتباط با حق خصوصی افراد معنا پیدا کرده و در نتیجه در تبیین قواعد مسئولیتی نیز از همان قواعد سنتی پیروی شده است؛ پس برای رسیدن به مقصود حفظ زیست بوم، در معنای حق عمومی که هم شامل حق جمعی انسان است و هم در برگیرنده تکلیف حفظ آن بر ذمه انسان، باید در راه‌های مسئولیتی نوینی گام نهاد که با توجه به مقتضای فناوری‌های نوین راه رسیدن به هر یک از این خسارت‌ها را به شکلی کارآمد مورد کنکاش قرار داد.

از سوی دیگر به علت تفاوت زاویه دید درباره‌ی نوع و ماهیت مسئولیت زیست محیطی، تفاوت‌هایی در تبیین مسئولیت در حقوق کشورهای گوناگون ایجاد شده است. چنانچه در کشورهایی مانند فرانسه، اسپانیا، انگلستان و هلند مسئولیت، مبتنی بر نظام سنتی مسئولیت مدنی است و در عین حال قوانین خاصی نیز برای برای مواری که این خسارات به شیوه‌ی سنتی قابل مطالبه نیست تدوین شده است و از سوی دیگر در کشورهایی مانند آلمان، فنلاند و سوئد این مسئولیت به طور کل مبتنی بر قانون خاص است.

اما در نهایت و در مقام جمع بین این دیدگاه‌ها می‌توان گفت که خسارت‌های خالص زیست محیطی را نمی‌توان با قوانین مدنی و مسئولیت مدنی سنتی مطالبه کرد و به همین علت است که در بیشتر کشورهای اتحادیه‌ی اروپا در رابطه خسارات خالص زیست محیطی مسئولیت محض و در سایر آلودگی‌ها مسئولیت مبتنی بر تقصیر پذیرفته شده است خواه اصل مسئولیت مبتنی بر قانون خاص باشد و یا نظام مسئولیتی سنتی. (کاتوزیان. ۱۳۸۷، ۱۲۲)

شیوه سازماندهی کتاب حاضر به صورت زیر می‌باشد.

فصل اول: کلیات

فصل دوم: مروری بر تحقیقات انجام شده

فصل سوم: محیط زیست

فصل چهارم: حقوق محیط زیست

فصل پنجم: مبانی فقهی مسئولیت مدنی زیست محیطی

فصل ششم: مبانی حقوقی مسئولیت مدنی زیست محیطی

فصل هفتم: رویه قضایی و آیین دادرسی رسیدگی به دعاوی مسئولیت مدنی زیست محیطی در ایران

فصل هشتم: جمع بندی

در پایان، بر خود لازم می دانم که از همه عزیزان و بزرگوارانی که در مراحل گوناگون آماده سازی این کتاب بنده را یاری نموده اند، صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم.

مژگان مقدسی

تابستان ۱۴۰۰

Civil liability of the Environment Organization for the Environmental Rights of Citizens

Mozhgan Moghaddasi

ISBN:978-600-994-348-7

